

Türk Sosyoloji Tarihinde Prof. M. Fuat Köprülü'nün yeri ve hizmetleri

Prof. Z. F. Fındıkoğlu

I.— Giriş: iç ve dış faktörler. II.— Edebî müessesenin tarihine yardımcı ve rehber bir sosyolojik düşüncenin mahsulleri: Edebiyat tarihinde usul, Türk Edebiyatında ilk müsavvıflar. III.— Sosyolojik illiyet teorisinin tatbikatı. IV.— Edebiyat sosyolojisinden diğer sosyoloji kollarına geçiş. V.— Araştırmacılık: 1) Organ zarureti; 2) «Türkiyat Mecmuası», «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası»; 3) «İçtimâî Tarih Mecmuası» tasavvuru; 4) «Türk Hukuk Tarihi Mecmuası» ve «Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü» ve tedrisat. VI.— «Tarihî realitenin bütünlüğü içinde hukuk» düşüncesinin iflâsı karşısında Profesör Köprülü. VII.— Bir disiplinin hazin sergüzeşti.

— I. —

GİRİŞ

Türkiye'deki Sosyoloji hareketlerinin ve bu hareketler içinde yeri olan şahsiyetlerin ne basit bir kronolojisi, ne de tahlilî yönden yapılmış bir araştırma mevcut değildir. Hareketler bir sonraki nesillerin meçhulü kalmakta, şahsiyetler arkalarında bir iz ve çığır bırakmadan çekilip gitmektedir.

Geçen sene kaybettiğimiz Profesör Fuat Köprülü bu gibi şahsiyetlerin en başında geliyor. Ölümünün yıldönümü münasebetiyle Türk sosyoloji mensupları için küçük, o nisbette eksik bir monografi hazırladık. İşaret ettiğimiz ipuçları, derinliğine araştırma yapacak olanların her halde işine yarayacaktır sanırım.

Her şeyden önce şunu söyleyelim: Prof. Köprülü yalnızca bir Türk Edebiyatı Tarihi mütehassısı değildir. Onun tarihçiliği, sosyolojik bir davranışa bağlıdır. Zira basit ve *narratif* bir tarihçilik fevkinde izahçı, illiyetçi tarih telâkkisini en önce edebî müesseseler-

rimize tatbik eden Profesör, illiyetçi tarih görüşünün gayet tabii olarak düşündüreceği sosyolojik telâkki ile haşrüneşrolma zarureti- ni duymuş bir şahsiyettir.

Bize göre bu zarureti duymanın iç ve dış iki çeşit faktörü vardır İç faktörler, o devrin Köprülüzade Fuat Bey'ini de çevresine alan, artık meselâ Faik Reşat'da bile görülen tezkereciliğın, kusurlu bir *narratif* metodun kifayetsizliği hakkındaki sezgide toplanır. Dış faktörler arasında bir taraftan muasır edebiyat tarihi telâkkisinin Fransız kültürü kanalından Türkiye'ye nüfuzu, diğer taraftan Z. Gökalp ile 1909 da Selânikte, 1912 de İstanbul'da tesirleri hissedilmeğe başlanan «Fransız İçtimaiyat Mektebi» metodolojisi zikre değer. Bu son iki tesirden birincisi, aşıkârdır. İkincisine gelince: Prof. Köprülü ile Ziya Gökalp'in ilk temaslarını, bir taraflı veya-varsa- karşılıklı tesirlerini aydınlatacak bir monografiden mahrum bulunmakla beraber 1909-1924 devresinin, fikir havasını her bakımdan tazeleyen Gökalp'in doğrudan doğruya müessir olduğunu söylemek bir hakikati ifade edecektir. Şimdilik Prof. Köprülü'nün umumiyetle içtimaiyat alâkasının, edebiyat tarihimizi ilmî usul ile tetkike başlamadan evvel, hattâ Gökalp ile Üniversite içinde ve dışında iş beraberliği yapmadan önce pek müphem şekilde mevcut olduğunu, bu sahada bazı tercümeleer yapmağa denediğini, hattâ ceza sosyolojisi denemeleri yaptığını söylemekle kalalım. Derinliğine bir monografiyi, Türk sosyoloji tarihi ile meşgul olanlar birgün bize verirlerse o zaman Köprülü-Gökalp münasebeti daha etraflı olarak aydınlana- caktır.

— .II. —

EDEBİ MÜESSESELERİMİZİN TARİHİNDE SOSYOLOJİK
USULE VERİLEN DEĞER

Prof. Köprülü'nün, memleketimizde bir nevi edebiyat sosyoloji- si yapmağı düşündüğü, bu yolda çalışmağa başladığı devreden ön- ceki arama devri, etraflı bir biyografya işidir. Şöyle böyle 1908-1913 arasında bizzat fikir adamımızı kendi ifadesiyle «edebiyat tarihi hakkında altı yedi senelik, fakat pek tabii olarak nâkıs bir teteb- buun bahşettiği bir takım fikir ve mülâhazalar» a sahiptir. Bu devreyi takip eden ikinci 1914-1924 devresi ise bilindiği gibi çok bereketlidir. Profesör arama devrinden sonra bulduğu şeyin kün-

edecek her Türk genci için bugün dahi bir nümune diye gösterilecek hüne ve özüne gerçekten vakıftır. Bu vukuf, içtimaî ilimlere intisap kadar derindir. Prof. Köprülü bize bu vukufunun bir vesikasını bile bırakmıştır: *Türk Edebiyat Tarihinde Usul* ¹. Altmış sahife teşkil eden bu vesika, hakikatte bir eser sayılmağa değer. Sağlam bir metodoloji telâkkisini aksettiren metod, hayatını artık Türk edebiyat tarihini tedvine hasredecek âlimin, gıdasını nasıl sosyolojik bir zihniyetten aldığını göstermesi itibariyle de bize göre ayrı bir değer taşıyor. «Türk edebiyat tarihinde usul», genç fikir adamının tesiri altında kaldığı garplı mütefekkirlerin isimlerine ve eserlerine de fazlasıyla yer ayırmakta, ayrıca bu hususa dair zengin bir bibliyografya vermektedir. Kurak ve çorak bir muhitte bir insanın kendi kendisini nasıl yetiştirebileceğini de bu araştırmanın yazılış ve tebliğ edilmiş tarzından da öğrenmekteyiz.

Prof. Köprülü'nün, kendini yetiştirmeğe hizmet eden metodik çalışmalarının neticesi şudur: yeni şiirimizin şekil ve muhtevasını kavramış ve bizzat tatbik etmiş olan şair Fuat Bey, biraz sonra yerini ilmin tatbikatını yapacak olan âlim Fuat Bey'e bırakıyor: «Türk edebiyat tarihinde usul», içtimaî ilimlerin hepsinde muteber olacak yeni bir metodolojinin ilk teorik mahsulü, «Türk edebiyat tarihinde ilk mutasavvıflar» ise bu metodolojinin çok muvaffak olmuş bir tatbikatıdır. 1913 de yapılan bu tatbikat va'di, müteakip senelerde böylece yerine getirilmiş oluyor. «Türk edebiyat tarihinde usul» ile «İlk mutasavvıflar»ın yazılışları arasında geçen pek bereketli devre esnasında Prof. Köprülüzenin belirmeğe başlayan sosyolog çehresinin çizgilerini, XX. asrın ikinci yarısına ayak basan Türkiye'nin de kâfi derece anlamış olduğu söylenebilir mi? Bilhassa «İlk mutasavvıflar» da, bir birine bağlanan küçük ve büyük Asyaların - Orta Asyanın ve Anadolunun - Türklük görüşü, Altay dağlarından Tuna kenarlarına kadar muhtelif coğrafi sahalarda dağılmış Türk'ün edebî hayatını, bu coğrafi sahalarda şamil bir «Şekil, kalıp-Forme, Gestalt» idraki içine sığdıran telâkkisi, hukuk, iktisat, felsefe, sanat... dallarına ve bu dallarla alâkalı ilim adamlarımızın zihinlerine tesir etmiş midir? Bu gibi suallerin çok düşündürücü olacak cevaplarını okuyuculara bırakarak sadece şunu söyleyelim: «Türk edebiyat tarihinde usul»ün teorisini kuvveden fiilen çıkaran «İlk mutasavvıflar», henüz memleketimizde anlaşılmış, yahut şekil ve muhtevası bakımından «seçilmiş» değildir. Buna karşılık Garp, kendi

1) Bk. Bilgi Mecmuası, Sayı 1, 1913, Sf. 1-52.

usullerini kendi âlimlerinden geri kalmıyacak surette kavramış olan Prof. Köprülü'ye karşı hayranlığını daima ifade edegelmiştir. Kültür tarihçelerimiz bu hayranlığı ileride daha etraflı surette anlıyacak ve anlatacaklardır.

— .III. —

SOSYOLOJİK İLLİYET TEORİSİNİN TATBİKATI

Böylece sosyoloji tarihimiz, en önce edebiyat sosyoloji kolunun memleketimizde ilk defa Prof. Köprülü tarafından ele alındığını gösteriyor. Hattâ bu vakıa Z. Gökalp'in diğer sosyoloji kollarına dikkatimizi celp edişinden önce müphem şekilde de olsa ortaya çıkmıştır demekle bir yanlışlık olmasa gerekir ².

Filhakika memleketimizde ilk sosyolojik araştırmalar, tezke-recilîğe isyan eden genç bir şairin çalışmalarıyla başlıyor. Her ne kadar «Ulum-ü İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası» ile ve meselâ Ahmet Şuayb Beyle daha evvel bazı denemelerin başka sosyoloji kollarında yapılmak istendiğini düşünmek mümkünse de sistemli bir zatî araştırmadan bahsetmek mümkün değildir. Halbuki Prof. Köprülü, Birinci Dünya Harbinden evvel çalışmalarının metodolojisini bizzat yapmasını bilmiş, hedefini belirtmiş idi. Bu hedef bize zahirde yalnız edebiyat tarihini tanıtır görünüyorsa da gerçekte buna dayanan bir edebiyat sosyolojisini tanıtıyor. Fakat yakından incelenirse hem basit bir edebiyat tarihi felsefesinden, hem de araştırmalarını yalnız «edebî» ye hasreden tek yönlü bir görüşten uzak olduğu görülür. Bir defa Profesörümüzün «tezkirecilik»e isyanı aşikârdır. Sonra edebî tarih hâdiselerini mücerret olarak göz önüne almak fikrinden de uzak bulunuyor. «Türk Edebiyat Tarihinde Usûl» de Prof. Köprülü şöyle düşünmektedir: «Tarih, muharebat ve muzafferiyat, hükümdar ve vezir menakibi, musalahanameler akdi isyan ve ihtilâl vakaları, ricalin katli ve idamı hikâyelerinden ibaret değildir..... Bunlar hakiki bir kıymetten mahrum bulunduğu için, müverrihlerimizin enzari dikkatini yalnız bunlar celp edebiliyor. Halbuki her cemiyetin tekemmül ve inkişafı böyle istisnâ vakalarda değil, daimi ve muntazam vakalar-

2) Bk. Z. Fahri: İctimaiyat, 1947, Sahife 231: «Edebiyat tarihimizin muhtelif meselelerini sosyolojik metodla inceleyen Prof. Köprülü..... daha 1909'da bir aralık ceza sosyolojisi meseleleri üzerinde düşünmüş, neşriyatta bulunmuştur...»

la tayin ve izah olunabilir. Müverrih, vekayi-i maziyesini nakletmek istediği cemiyetin evvelâ ırkî menşeyini, muhit-i hikemî ve coğrafîsini, tarzı teşekkülünde medhaldan olan âmilleri, kuvayi siyasiyenin tarzı tevazzü ve tahakkümünü, aile iktisadiyatını, halk hayat ve teşkilâtını, bu teşkilâtın resmî teşkilât ile münasebetlerini, şekl'i mülkiyeti, ziraat, ticaret ve sanayii, lisan ve edebiyat; dini; terakkiyat-ı ilmiyyeyi, mücavir kavimlerle maddî ve manevî münasebetin derecesini vazih hatlarla göstermelidir.» Garp dünyasının XVI. asır başlangıcından itibaren felsefî, XVIII. asır sonlarından itibaren de ilmî segisini elde ettiği bu tarih görüşü, yazıldığı ve neşredildiği senlerin Türkiyesi için yeni bir ilmî rönesans hareketinin belirtilerini ihtiva etmektedir. Edebyat tarihi ve sanat edebiyat sosyolojisi bu belirtilerden, bizzat bu görüşün usuliyatını anlatan genç âlimin sistemli çalışmaları sayesinde, yetesiye faydalandı. Böylece biz Köprülüzadeyi ortaya koyduğu metodolojiyi bizzat tatbik eden fikir adamları arasında görüyoruz. Bahis mevzuu memleket, Türkiye, yani edebiyat tarihçiliğine «tezkirecilik», tarihçiliğe de «Vak'a nüvislik» hakim olan bir memleket olunca metod nazariyatlığı ile bu nazariyeyi gerçekleştiren bir Pratisyenliğin bir elde birleşmesi, Türkiye çapında müstesna bir kıymet kazanacaktır.

— .IV. —

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİNDEN DİĞER KOLLARA GEÇİŞ

Gerek tarih, gerek edebiyat tarihi görüşü, netice olarak şu esasa dayanıyor: tarihî vaka, sadece bir vaka olmadığı gibi edebî hâdise ve şahsiyetler de münhasıran edebî kadro içinde yer almış değildirler. Vakaları birer vakıa halinde, edebî hâdise ve şahsiyetleri de bütün içtimaî vakıaların birer netice ve hasılası tarzında düşünmek lâzımdır. Prof. Köprülü, edebî müesseseyi diğer sosyal müesseselerle bir bütün halinde görmesini bilmiş, aynı zamanda edebiyat, iktisat, hukuk, din..... müesseselerinden her hangi birine imtiyaz veren sosyolojik doğmatizmden de uzak kalmıştır.

Bunun içindir ki edebiyat tarihi ile iştigale başladığı andan itibaren biz Prof. Köprülü'yü, diğer sosyal müesseselerin tarihi ve sosyolojisi ile de ilgili görüyoruz. Gerek «Türk Edebiyat Tarihinde Usûl» de, yani teoride, gerek «İlk mutasavvıflar» da, yani tatbikatta bu geniş esprinin bir çok in'ikâsları bulunmaktadır.

Prof. Köprülü'nün eserlerine ait bir bibliyografi karşısında mütefekkirin âdeta bir sıra göttüğü, bu sırayı da kendisine mahsus bir düşünce ile tertip eylediği hissini elde etmemek imkânsızdır. Muhelif sosyoloji kolları arasında meselâ hukuk sosyolojisi, yahut politika veya din sosyolojisi şubelerinin daha mühim olduğunu düşünen içtimayatçılar arasında Prof. F. Köprülü'nün, edebiyat ve sanat sosyolojisine ehemmiyet verdiği, hattâ edebî müessesenin bütün diğer sosyal müesseselerin inikâs ve tezahür sahası olabileceği hakkında mübhem de olsa bir düşünce göttüğünü söylemek mümkündür. Bir taraftan enfüsî (âlim olmadan evvel şairliği ve muharirliği ile tanınmış bir şahsiyet karşısında bulunmak gibi), öte taraftan ta Nedim'den beri devam eden ve bütün diğer içtimaî müesseselerdeki yenileşmelerin habercisi mahiyetinde karşılanacak bulunan lisanî ve edebî teceddüt hareketleri gibi afakî tesirler üzerinde durmamak için bir sebep yoktur. P Parth'ın, tarihî maddecilik yanında pek alâ ele alınabileceğini çok güzel gösterdiği bir nevi bedîf ve edebî tarih görüşü temsilcileri arasına Körülüzade Fuat Beyi de ithal edebiliriz³. Vakıa şu ki, dil ve edebiyat hareketlerimizin tarihi, tıpkı Garbın rönesansında çeşitli güzel sanat hareketlerinin öncülük yapmalarını XIX. asır sonu Türkiyesi için de varit ve muhtemel gösteriyor. Kaldı ki bahsi geçen Türk fikir adamı, «edebî»yi, «bütün içtimaî müesseselerle bağılılık halinde düşünen bir edebî hâdise ve müessese» gibi anlamaktan geri de kalmamıştır.

Prof. F. Köprülü'nün edebiyat tarihi ve edebiyat sosyolojisi ile iştigalinde, bütün içtimaî müesseselerin tarihi ve sosyolojisi ile de iştigal zaruretinin nasıl gizlenmiş olduğunu, muayyen bir ândan (yani edebiyat tarihi araştırmalarının az çok kemale geldiği, bu araştırma neticelerinin mektep kitaplarına kadar intikal eylediği, âdeta klâsikleştiği andan) itibaren diğer içtimaî müesseselerin tetkikine teveccüh etmesinden anlıyoruz. Gerçekten ilmî çalışmanın her şeyden evvel teknik ve teşkilât demek olduğunu düşünen Profesör en geniş manâda anlaşılacak Türk sosyolojisi için mükemmel cihaz haline soktuğu «Türkiyat Enstitüsü» nün -ki bugünkü durumu o devreyi hasretle ve teessürle düşündürüyor- hareketli ve bereketli bir bilgi yuvası olduğu bir zamanda, edebî ve lisanî Türkiyatçılığı, âdeta hukukî ve iktisadî Türkiyatçılık ile takviyeye başladığı görülüyor. Böyle bir takviye, bize göre, Prof. Köprülü'de bir

3) Bk. P. Barth: Philosophie der Geschichte als Soziologie, 1915, sf. 743.

«Intuition-sezgi» halinde daha 1910-1912 senelerinde mevcut olan bir temayülün uzvî surette gelişmesi mahsulüdür denebilir. Fakat bu gelişme, ne yazık ki beklenen tesiri göstermemiş, yani ferdî olmaktan kurtulamamış, memleket şartlarının tesiri altında bir cereyan ve bir çığır halinde taazzuv etmemiştir. Buna rağmen Profesör, meslekî hayatının kendisine verdiği her imkân ve fırsattan istifadeye çalışmış, diğer sosyoloji kollarının da tıpkı edebiyat kolu gibi evvelâ dünya ölçüsünde umumiyetle «ilim» e, sonra da Türkiye'ye, Türklüğe ve Türkiyatçılığa yeni mahsul ve meyveler verecek hale gelmesine gayret etmiştir.

— .V. —

ARAŞTIRMA ORGANLARINI YARATMASI

Böylece Prof. Köprülü'nün şöyle böyle yarım asra yakın bir devre içinde gelişen içtimaiyatçılığının «edebî» den sonra diğer «içtimai»lere ve bilhassa «hukukî»ye teveccühünü anlatmağa çalıştık. Şimdi bu teveccühün kısa bir tarihçesine ait bazı işaretlerde bulunacağız.

1. Edebiyat tarihi ve Türkiyat sahalarına ait ıstıgal mahsulleri içinde bütün diğer içtimai müesseselerin ahenkdar oluşu fikrinin gizliliği malûmdur. Profesör, metodolojisinde bu ahenkdarlığa dikkatimizi çekmek için hayli gayret sarfetmiştir. Başlangıçtan 1930 tarihine kadar olan «Köprülü Bibliyografyası» bu bakımdan ele alınabilir.

2. Bundan 20 sene önce «Türkiyat Enstitüsü»nün himayesi altında ilk cildi neşredilen «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası», edebiyat sosyolojisinin arkası sıra hukuk ve iktisat sosyolojilerinin ele alınmasının başlangıcıdır. Profesör, açtığı bu çığır ile, gerek an'anesi çok eski olan hukukçuluğumuzda, gerek yeni yayılan ikticatçılığımızda yerli, millî, «bu toprağın meseleleriyle ıstıgale doğru» bir cereyan yaratmak istemişti, ancak uzun bir fasıladan sonra ikinci cildi çıkan Mecmua, memleket içindeki karşılaştığı alâkasızlığa mukabil memleket dışında büyük bir alâka görmüştür. Nihayet ilim hayatından siyasî hayata dönüş, muhitte beklenen aksi sedayı bulmayan bu neviden ilmî faaliyetlere nihayet vermiştir.

3. Prof. F. Köprülü, atıldığı politika hayatının verdiği imkânları daima «Türk Edebiyat Tarihinde Usul» de gizli ve bütün Türk İctimai müesseselerine şâmil bir Türk ilmi namına kullanmayı düşündüğü için olmalıdır ki 1940 senelerinde merkezi Ankara'da olan «Türk Tarih Cemiyeti» -sonraki adıyla Türk Tarih Kurumu- ne bir «İctimai Tarih Mecmuası»nın neşri zaruretine dair bir teklifte bulunmuş, fakat her nedense müspet bir netice elde edememiştir.

4. Bir sene sonra «Türk Hukuk Kurumu»na aynı neviden bir teklifte bulunan Profesör bu defa Kurum Reisi Refik Şevket Beyle samimi bir işbirliği yapmak imkânını elde ediyor. Hattâ bu işbirliği, yalnız Hukuk ve İktisat Tarihleriyle Sosyolojilerine ait neşriyatta bulunmak şeklinde değil, aynı zamanda bu kollarla alâkalı tedrisadı da yapmak tarzında geliyor. Taklitçi bir tedrisin Telâkkisinin aksi olan yeni bir Hukuk düşüncesinde birleşen Prof. Köprülü ile başında Refik Şevket Bey'in reisliğini yaptığı «Hukuk Kurumu»nun bu mesut çalışma beraberliğinden iki organ doğacaktır:

- 1) Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü,
- 2) Türk Hukuk Tarihi Dersleri.

Enstitü 1941-1942 yılında, Hukuk Tedrisatı yapan resmî öğretim müesseseleri için nümune olacak şekilde çalıştı. Dergi 1944 yılında ilk sayısını neşretti. İkinci Dünya Harbinin kritik senelerinin Ankara'sına Türk İlim Hayatı zaviyesinden bir başka renk veren, hiç şüphesiz «Türk Edebiyat Tarihinde Usulün nazariyecisini gerçekleştiren fikirleri dolayısıyla sevindiren bu faaliyetler İkinci Dünya Harbi sonundaki Türkiye'nin iç siyasî hayatındaki parti bölünmeleri, bilhassa şahsiyetler tarafından atılan adımları kendiliklerinden idame edecek kolektif taazzuvların maalesef bulunmamasından dolayı yarı yolda kalmıştır.

— .VI. —

HUKUKÎ ve İKTİSADÎ MÜESSESELERİ SOSYAL REALİTENİN BÜTÜNÜ İÇİNDE GÖRME ve BİR İFLAS!

Nasıl 1913'de neşredilen «Türk edbiyat Tarihinde Usul», Prof. Köprülü'nün o tarihten sonraki edebiyat tarihi çalışmalarını istikametlendirdi ise, muayyen bir tarihten sonra vakit vakit neşredi-

len ve «Edebî» den başka «içtimaî» hâdise ve müesseselere ait olan araştırmalarda aynı neviden metodolojik telâkkilerle desteklenmiş bulunuyor. Bir vesile ile bu metodolojinin de esaslarının ortaya atıldığını görmekten ne kadar sevinilse azdır.

Filhakika 1945'de neşredilen «Türk Hukuk Tarihi Dergisi»nde bir «Türk Hukuku Tarihi Hakkında Umumî Bir Plân Taslağı» görmekteyiz ⁴. Yakından ele alınırsa «Taslak», «Türk Edebiyat Tarihinde Usul»ün esaslarına sâdiktir. Tıpkı edebiyat tarihinde olduğu gibi hukuk tarihimizde de «Hukukî realiteyi tarihî hayatın bütünlüğü içinde belirtmek» ve «yalnız kanun ve nizamlar, doktrinler tarzında anlaşılan bir hukuk tarihi fikrinin kifayetsizliğini anlamak» zamanının artık geldiğini düşündürtmek isteyen Prof. Köprülü, böylece bize şaşmaz ve sağlam bir metodolojinin yarım asırlık bir devrenin iki noktasında nasıl aynı şekilde belirlediğinin de vesikasını veriyor ⁵. XX. asrın başlangıçlarından tasarlanan «edebî realiteyi tarihî hayatın bütünlüğü içinde belirtmek» fikri, aynı asrın ikinci yarısına doğru olan bir zamanda «hukukî realiteyi tarihî hayatın bütünlüğü içinde belirtmek» fikri olarak tabii, organik bir şekilde uzuyor demektir. Henüz «ilim» denen nesnenin gerçek sezgisine yabancı, ilim ile kaba bir amprizm fantezisinin birbirinde pek ayrılmadığı ve vakit vakit birbirine tedahül ettiği bir memlekette, iki sosyoloji koluna -yani edebiyat ve hukuk sosyolojilerine-hâkim olan bu vahdetci, bütüncü görüşe PProf Köprülü bakımından ne kadar işaret olursa azdır.

Türk Sosyolojisi Tarihindeki yerini kısaca belirttiğimiz Prof. M. F. Köprülü, 1950 den sonra ömrünün şeridini pek muvaffakiyetli sayılamıyacak bir siyasî faaliyet halkası ilâve ettikten sonra ⁶ nihayet uzlete çekilmiş, talebe ve dostlarına verimli ve bereketli bir ilmî çalışma vadinde bulunmuştu. Maruz kaldığı bir kaza neticesindeki hazin ölümü Edebiyatçılar kadar İçtimaiyatçılar da derin bir eln içinde bırakmıştır.

4) Bk. Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Ankara, 1944, Sf. 229.

5) Bk. Aynı eser, Sf. IV. Profesör, bu esası iki mühim tetkikinde takip etmiştir: Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri, (1931) ve Orta zaman Türk hukuk müesseseleri (1937).

6) Mamafih bir ecnebi bu noktadan şu şekilde bahsediyor: «L'homme qui y (Türkiye Hariciyesi) régné aujourd'hui est un éminent historien, M. F. Keuprulu, qui a abandonné l'étude pour la politique étrangère, de telle sorte qu'il sait de quoi il parle, ce qui n'est pas toujours le fait des politiciens.» Bk. J. de Coquet: 29 Mart 1951, Figaro Gazetesi, Paris, sf. 5.

— .VII. —

BİR DİSİPLİNİN HAZİN SERGÜJESTİ

Türk Edebiyat tarihçiliği ve içtimaiyatçılığında bir *Köprülü çığır* açtıktan sonra çalışma ve araştırmalarını diğer sosyal müesseselere yayan, dinî, siyasî ve hukukî hâdiseleri de ele alan Profesörümüzden bahsederken Hukuk ve İktisat Fakültelerindeki Hukuk, İktisat tarihi ve sosyolojisi öğretimi ile de alakalanmış, bir aralık Dil-Tarih Fakültesiyle Mülkiye'de bu öğretimin tatbikatını da yapmıştı. 1934 den sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk tedarisatına sokulan Umumî hukuk tarihi ve Türk hukuk tarihi, hukuk sosyolojisi disiplinleri ilgi beslediği tedaris sahaları olduğu için gelişmelerini sevgi ve sempati ile takip etmiş, her görüşmemizde durumunu öğrenmek istemişti. Bu vesileyle burada bir disiplinin Prof. Köprülü'nün de vahif olduğu çeyrek asırlık sergüjesteğine temas etmek düşündürücü olsa gerektir.

Gerçekten İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretimine 1934 reformu sırasında, şüphesiz ecnebi ilim adamlarının telkinleri ile ithaledilen sosyolojinin çok garip bir macerası vardır. Bu sergüjesteğin başlıca safhaları şunlardır: 1) Prof. M. İzzet'in hastalık sebebiyle Edebiyat Fakültesinden ayrılmasından sonra boş kalan kürsü, davet edilen Alman Profesörlerinden G. Kessler'e verilmiş, Hukuk Fakültesi birinci sınıfı bu kürsünün derslerini takibe mecbur tutulmuştur; 2) 1937 de İktisat Fakültesinin kuruluşu ile bu yeni Fakülteye devredilen Prof. Kessler her üç Fakülteye müşterek dersler vermiştir; 3) Bir aralık Hukuk Fakültesi bu durumu değiştirmiş, 4) Fakat 1948 de Hukuk 2. sınıfı için mecburi olarak konması maksadiyle sarfedilen mücadele neticesinde muvaffakiyet hasıl olmuş, fakat; 5. Bir müddet sonra Alman ilim adamları ayrılınca *sosyoloji dersi, Hukuk Tarihi, Türk Hukuk Tarihi, Hukuk Felsefesi gibi kültürel, gerçek ve millî bir hukuk zihniyeti yaratıcı disiplinlerle birlikte ilga* ile aynı mânaya gelen iğreti ve mühmel bir şekilde sokulmuştur. Bu suretle hukukî iskolastisizm 35 yıl sonra tekrar hakimiyetini tesise muvaffak olmuş demektir! Prof. M. F.

Köprülü'nün dikkatle ve üzüntü ile takip ettiği durumun manzarası umumî çizgilerle bundan ibarettir 7.

7) Hukuk kültürü, bakımından müsbet hukuk öğretimine ruh verecek olan bu gibi dersler bereket versin, yeni Türkiye'nin Devlet Merkezindeki Üniversitede Prof. E. Hirsch'in himmetiyle *vatandaşlık hakkı* elde etmiş olup müstakil bir kürsü teşkil etmektedir. Vaktile iki Fakültenin de (Dil-Tarih ve Mülkiye) Prof. Köprülüzadeye öğreticilik imkânı veren Ankara Üniversitesi, merhumun yüksek öğretimde Tarihe ve Sosyolojiye ayırdığı yeri değerli bir Alman Sosyolog hukukçusunun teşebbüs ve gayretiyle takdir etmiş, Prof. Hirsch'in memleketine avdetinden sonra da bu gayretini değerli bir Türk Hukuk Sosyologu olan Prof. Hâmude Topçuoğlu ile olgunlaştırmağa devam eylemekte bulunmuştur.